

yanında geçti. Genç yaşta Mercirâhit Sa-
vaş'ında sancaktarlık yaptı (684). Aynı yıl
babası Mervân ile birlikte Mısır seferine
katıldı ve oraya vali tayin edilen kardeşi
Abdülazîz'in yanında kaldı. Fakat bir sü-
re sonra iki kardeşin arası açıldı ve Bîşr
muhtemelen Suriye'ye döndü. Babasın-
dan sonra hilâfet makamına geçen ağa-
beyi Abdülmelik, Mus'ab b. Zübeyr'e kar-
şı düzenlediği seferden sonra Katan b.
Abdullah el-Fârisî'yi Kûfe valiliğinden az-
ledip yerine Bîşr b. Mervân'ı tayin etti
(71/690-91). Abdülmelik 692'de Hâricî-
ler'e karşı başarı sağlayamadığı için az-
lettiği Hâlid b. Abdullah b. Hâlid'in yeri-
ne Basra valiliğini de ona verdi. Bir yıl
sonra Bîşr, Amr b. Hureys el-Mahzûmî'-
yi Kûfe'de vekil bırakıp Basra'ya gitti.
Bu sırada Ezrakî Hâricîleri'ne karşı sa-
vaşan birliklerin de başkumandanı idi.
Halifeden, bu görevi hiç sevmediği Mü-
helleb'e devretmesine dair emir alınca
çok üzüldü. Çünkü bu görevin Ömer b.
Ubeydullah b. Ma'mer'e verilmesini ist-
tiyordu. Bu sebeple son derece hissî dav-
ranarak Kûfe kuvvetlerinin kumandanı-
na Mühelleb'in faaliyetlerini sekteye uğ-
ratmasını tavsiye etti ve Mühelleb'i zor
durumda bıraktı. Basra ve Kûfe valilik-
leriyle yetinmeyerek Abdülmelik'e yaz-
dığı bir mektupta bir elinin Irak ile meş-
gul olduğunu, fakat diğer elinin boş kal-
dığını ifade edince halife Haremeyn ile
Yemen valiliğini de ona verdi. Ancak Bîşr
bu tayin fermanı eline geçmeden has-
talandı ve kırk küsur yaşında iken Bas-
ra'da öldü. Onun genç yaşta ve beklen-
medik bir anda ölümü askerler arasın-
da panik yarattı ve küttele halinde da-
ğılmalarına sebep oldu. Halife Abdül-
melik b. Mervan bu tehlikeli vaziyeti dü-
zeltmek gayesiyle Irak yöresinin idare-
sinin meşhur kumandan Haccac b. Yusuf
es-Sekafî'ye tevdi etmek mecburiyetin-
de kaldı.

Bîşr yumuşak huylu, mûsâmahakâr,
cömert, mûsikiden ve eğlenceden zevk
alan, zarif ve edip bir insandı. Şiir yaz-
mayı severdi. İhsan ve bağışlarıyla şair-
lerin gönlünü kazanmıştı. Ferezdak, Ce-
rîr, Eymen b. Hureym gibi meşhur Arap
şairleri kasidelerinde onu övmüşlerdir.
Halk hiçbir engelle karşılaşmadan hu-
zuruna çıkıp derdini anlatabilirdi. Ten-
kit edilen yegâne davranışı, bayram na-
mazlarında ezan okutmak gibi dinî me-
rasimlerde ihdas ettiği bazı yenilikler-
dir. Tarihçiler ondan Basra'da ölen ilk
emîr olarak söz ederler.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 59; VI, 64; VII, 128;
İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 354-355,
571; a.mlf., *eş-Şi'r ve's-su'arâ*, I, 420, 453;
Belâzürî, *Ensâb*, V, 139, 140, 164, 166, 180,
303, 335, 338, 346, 351, 354, 374-376; Mü-
berred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed ed-Dâli), Bey-
rut 1406/1986, III, 1297-1301, 1303-1304,
1439; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 258, 272; Taberî, *Tâ-
rîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 164, 169, 171, 173, 178,
193-197, 201, 202, 210, 259; Mes'ûdî, *Mürû-
cû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 117-118; İbnü'l-
Esîr, *el-Kâmil*, IV, 285, 331, 343, 344, 347, 363-
365, 373, 380, 381; İbn Manzûr, *Muhtasarü Tâ-
rîhi Dimaşk*, V, s. 213-217; Zehebî, *A'lamü'n-
nûbelâ*, IV, 145-146; Safedî, *el-Vâfi*, X, 152-
153; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 7; İbnü'l-İmâd,
Şezerât, I, 83; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizâne-
tü'l-edeb*, Beyrut, ts. IV, 117; J. Wellhausen,
Arap Devleti ve Sukûtu (trc. Fikret İşıltan), An-
kara 1963, s. 98, 105, 107, 108; B. Lewis, *Is-
lam*, London 1974, s. 23; Abdülmün'im Mâcid,
*et-Târîhu's-siyâst li'd-devletil-'Arabîyye: 'aş-
rû'l-hulefâ' il-Emeviyyîn*, Kahire 1982, s. 128,
148; Hudarî, *Muḥâḍarât* (Emeviyye), s. 154-
155; H. Lammens, "Bîşr", *IA*, II, 656; L. Vecchia
Vaglieri, "Bîşr b. Marwân", *EI*² (İng.), I, 1242-
1243.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

BİŞR b. MUFADDAL

(بشر بن المفضل)

Ebû İsmâîl Bîşr b. el-Mufaddal
b. Lâhiḳ er-Rakâşî el-Basrî
(ö. 187/803 [?])

Hadis hâfızı.

Kuzey Arabistan'da yaşayan Benî Ra-
kâş'ın mevlâ'sı olduğu için er-Rakâşî
diye anılır. Hayatı hakkında fazla bilgi
yoktur. Başta babası olmak üzere Mu-
hammed b. Münkedir, Humeyd et-Tavîl,
Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi muhaddis-
lerden hadis okudu. Kendisinden de Mü-
sedded b. Müserhed, Ali b. Medîni, Ah-
med b. Hanbel ve Amr el-Fellâs gibi ta-
nınmış muhaddisler hadis rivayet etti-
ler. Ahmed b. Hanbel'in Basralı muhad-
disler arasında adâlet* ve zabt* baki-
mından varılacak en yüksek mertebede
olduğunu söylediği Bîşr, hadis münec-
kidi Yahyâ b. Maîn tarafından da Basra'nın
en güvenilir muhaddislerinden biri
diye gösterilmiştir. Rivayet ettiği hadis-
lerde hiç yanlışlayan iki kişi bulundu-
ğunu söyleyen Ebû Dâvûd, Bîşr b. Mu-
faddal ile İbn Uleyye'nin adlarını zikret-
miş, diğer münekkitler de onun güveni-
li bir râvi olduğunda ittifak etmişlerdir.
Talebesi Ali b. Medîni, Bîşr'in gün aşırı
oruç tuttuğunu ve her gün 400 rek'at
namaz kıldığını söylemektedir.

Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan
ve Hz. Osman taraftarlarından (Osmâniye)
olduğu kaydedilen Bîşr b. Mufad-

dal'ın seksen yıllık bir ömürden sonra
187'de (803; veya 186/802) vefat ettiği
bildirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 290; Halîfe b. Hay-
yât, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 541-542; Buhârî,
et-Târîhu'l-kebir, II, 84; *el-Cerh ve't-ta'dil*, II,
366; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 146-147; Zehebî,
Tezkiretü'l-huffâz, I, 309-310; a.mlf., *A'lamü'n-
nûbelâ*², IX, 36-39; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Teh-
zîb*, I, 458-459.

M. YAŞAR KANDEMİR

BİŞR b. MU'TEMİR

(بشر بن المتيمر)

Ebû Sehl Bîşr b. el-Mu'temir
el-Hilâlî el-Bağdâdî
(ö. 210/825)

Mu'tezile'nin
Bağdat ekolünün kurucusu,
tevellüd nazariyesinin mücidi ve
Bîşriyye'nin reisi, edip.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur.
Bağdat'ta doğduğu rivayet edilir. Aslen
Küfeli olup Bağdat'a sonradan gittiğini
söyleyenler de vardır. Bağdat'ta köle tica-
retiyle uğraşan ve cüzzamlı bir şair olan
Bîşr, gençliğinde Basra'ya gidip Vâsıl
b. Atâ'nın arkadaşlarından Bîşr b. Saîd,
Ebû Osman ez-Za'ferânî ve Muammer
b. Abbâd es-Sülemî'den Mu'tezile mez-
hebinin esaslarını öğrendi. Daha sonra
Bağdat'a değişik fikirlerle dönerek Mu'-
tezile'nin Bağdat ekolünü kurdu ve fikir-
lerini yaymaya başladı. Ebû Mûsâ b. Sa-
bîh el-Murdâr, Sümâme b. Eşres, Ahmed
b. Ebû Duâd, Ca'fer b. Harb ve Ca'fer b.
Mûbeşşir onun görüşlerini benimseyen
meşhur simalardandır. Bîşr, Abbâsî ve-
ziri Fazl b. Yahyâ el-Bermekî ile iyi iliş-
kiler kurdu; Halife Me'mûn'dan himaye
gördü; Merv'de Ali er-Rızâ'yı hilâfetin vâ-
risi ilân eden vesikayı imzalayanlar ara-
sında yer aldı. Muhtemelen Bermekî aile-
sinin iktidardan düşmesinden sonra, Ha-
kem Olayı'nda Hz. Ali'nin haklı olduğunu
savunduğu için Şiilik'le suçlanarak Mu'-
tezile'ye karşı olan zamanın halifesi Hârû-
nürreşid tarafından hapsedildi. Hapiste
iken görüşlerini müdafaa için pek çok
şiir yazdı. Bu şiirlerin ilim meclislerinde
rağbet görüp okunması ve taraftarları-
nın çoğalması üzerine halife, Bîşr'i ser-
best bıraktı. Ölüm tarihi ihtilâflı olmak-
la birlikte kaynakların çoğu 210'da (825)
vefat ettiğini kaydeder.

Bîşr hem kelâmcı hem de şair olarak
ün kazanmıştır. Kelâmcılığını ortaya ko-
yan ve itikadî görüşlerini ihtiva eden bir-
çok eseri olduğu kaydediliyorsa da bun-

ların hiçbir günümüze kadar gelmemiştir. Bu sebeple onun kelâmî görüşlerini sadece muhaliflerinin kitaplarından öğrenebilmekteyiz. Temelde Mu'tezile'nin görüşlerini benimseyen Bîşr bazı konularda Basra ekolünden farklı düşünmüştür. Meselâ tevellüd nazariyesini ilk defa ortaya atan odur. Birçok kelâm problemiyle ilgilenmekle birlikte daha çok insanın sorumluluğu üzerinde durmuş ve tevellüd nazariyesiyle bu sorumluluğun sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Ona göre insanın iradesiyle yapmış olduğu bir fiilden başka birtakım fiiller doğar ki buna tevellüd denir. Meselâ kapıyı açmak isteyen insanın anahtarı kilide sokması ve çevirmesi onun iradesiyle meydana gelen bir fiildir. Fakat anahtarın dili vasıtasıyla kapının açılması insanın iradesiyle doğrudan doğruya yaptığı fiilin dışında bir olaydır. İşte bu dolaylı olay tevellüddür. Bîşr'e göre anahtarın hareketine sebep olan insan, yaptığı fiilin doğuracağı sonuçları önceden bildiği için sorumlu olmalıdır. Bîşr, temel felsefesi-ni tevellüd nazariyesi üzerine kurduğundan, duyu organlarıyla edinilen bilgileri zorunlu idrakler olarak kabul eder. Görmek, işitmek, tatmak gibi duyular birer araz olup mekanik bir tarzda meydana gelirler. Aklın idraki de duyular gibi otomatiktir. Erginliğe ulaşan her insanda akıl, vahiy desteği olmadan da iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini birbirinden ayırabilir. Buna rağmen insanın iyi veya kötü davranması iradesiyle ilgili bir problemdir (Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, IX, 12; ayrıca bk. TEVLÜD). Bîşr'in görüşleri arasında zikredilen bir problem daha vardır ki bu da insanın mesuliyetiyle ilgili sayılabilecek olan çocukların fiilleridir. Ona göre çocuk yaptığı işlerden sorumlu değildir. Bununla birlikte Allah dilerse ona azap edebilir; fakat sorumlu olmayana verilecek bir ceza zulüm sayılacağından Allah hakkında böyle bir ifadeyi kullanmak uygun değildir (*a.g.e.*, VI/1, s. 128).

Bîşr b. Mu'temir ruh ve bedenini ayrı ayrı hayata sahip olduklarını, bir fiilin meydana gelmesinde her ikisinin de etkisi bulunduğunu savunmuş, bu sebeple insan fiillerinden doğan sorumluluğun hem ruh hem de bedene ait olacağını söylemiştir (*a.g.e.*, XI, 310, 335). Onun üzerinde durduğu ve sorumlulukla ilgisini incelediği diğer bir konu da *kebîre** problemidir. Günah işleyen kimse bir daha o günahı işlemek şartıyla tövbe etmelidir ki tövbesi kabul edilsin. Tövbeden sonra günah işleyen, hem birinci

hem de ikinci günahın cezasını çekecektir. Zira ikinci defa günaha dönmek sorumluluk duygusuyla bağdaşmaz.

Allah'ın varlığının, insan için sağlam bir rehber olan akıl yardımıyla canlılar âleminde istidlâl edilmesi gerektiğini söyleyen Bîşr bu konuda birçok şiir yazmıştır. Ayrıca o ilâhî iradenin sınırını dârtan itizâlî görüşlere karşı çıkar. Zira irade biri zâtî, diğeri fiilî olmak üzere iki yönlü bir sıfattır. Zâtî sıfat olan irade Allah'ın bütün ilâhî fiilleri ve kullanın bütün itaatlarını dilemesi demektir. Çünkü bir âlimin iyi ve uygun olanı bilip de onu dilememesi câiz değildir. Allah iyi ve uygun olan bütün hususları bildiğine göre bunların vuku bulmasını ezelde dilemiştir. Fiilî sıfat olan irade ise Allah'ın kendi fiilini yaratmasıdır. Fiilî irade sıfatıyla kullanın fiillerini dilemesi de onları emretmesi demektir (*a.g.e.*, VI/II, s. 3). Bîşr, irade sıfatına bağlı bir problem olan aslah (Allah'ın kul için en iyi ve faydalı olanı yaratması) fikrini de reddeder. Çünkü Mu'tezile'nin aslah prensibi kabul edilecek olursa Allah'ın bütün insanları cennette yaratıp orada yaşatması gerekirdi. Bu şekilde aslah fikrini kabul etmediği, insanlar hakkında en faydalı ve iyi olanı yaratmanın Allah için bir vazife değil O'nun insanlara bir lutfu olduğunu düşünmesi sebebiyle "as-hâbü'l-lutf"tan sayılan (*a.g.e.*, XIII, 200) Bîşr b. Mu'temir, Allah'ın kullarına lutfata bulunmasının da bir zorunluluk olmadığını söyler. Zira bu düşünce Allah'ın kudret ve iradesinin sınırlı olduğunu hatıra getirmektedir. Eğer bu Allah'a vâcip olsaydı âlemde O'na isyan eden hiçbir kulun bulunmaması gerekirdi. Çünkü Allah her mükellefe iyiyi, güzeli ve yapması gerekli olanı tercih etmesini sağlayacak lutfata bulunmaya muktedirdir. Fakat bu lutfu ihsan etmemiştir. Çünkü insanı akıl ve peygamber vasıtasıyla iman etmeye muktedir kılmıştır. İnsanların bir kısmının itaatkâr, bir kısmının âsi olduğu dikkate alınınca lutfun Allah'a vâcip olmadığı sabit olur (Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl'l-ğamse*, s. 520, 798). Bîşr, bu görüşlerinden dolayı Kâdî Abdülcebbar tarafından tenkit edilir.

Onun diğer bazı kelâmî görüşleri de şunlardır: İstîtâat (fiilî meydana getiren güç) beden noksansız ve sağlıklı olması demek olup hem fiilden önce hem de fiille beraber insanda vardır. Allah'ın kelâmî gerçekten işitilemez, sayfalarda yazılı bulunan metinlere ancak mecazi mânâda Allah kelâmî denilebilir. Kabir azabı haktır. Amellerin tartılması (vezn) me-

cazi anlamda olup hüküm vermek demektir. Sırat ise mecazi değil gerçek mânâda kabul edilmelidir. Cennet ve cehennem halen yaratılmıştır. Aralarında ki anlaşmazlıklarda Hz. Ali haklı, Muâviye ve taraftarları haksızdır (Tritton, s. 97-100).

Bîşr'in itikadî görüşlerini kabul edenlere Bîşriyye denilmiştir. Bu gruba bağlı olan ve yukarıda sözü edilen talebeleri daha sonra Sümâmiyye, Ca'feriyye, Mürdâriyye adlı fırkaların kurucuları olarak tanınmıştır.

Bîşr b. Mu'temir kelâm ilminde önemli bir şahsiyet olduğu kadar edebiyat, şiir ve belâğatta da büyük bir mevkiye sahiptir. Câhiz onu belâgat ilminin kurucusu kabul eder (*el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 94). Bîşr belâgat ilminin kaidelerinden ilk defa söz eden bir kişidir. Bazı mübalağalı rivayetlerde 40.000 beyitlik, diğer bazıları ise 300 sayfalık divanı bulunduğu bildirilir. Allah'ın yaratıklarındaki hikmetlerini dile getirdiği şiirlerinin çoğu dinler ve mezheplerle ilgili olup öğretici (didaktik) mahiyettedir. Belâgat hakkındaki görüşlerini Câhiz'in ondan naklettiği *Şahîfe*'den öğrenmekteyiz. Ona göre şiir veya yazı yazmak için uygun vakit seçilmeli, zihin dinlenmiş olmalı, telaffuzu ve anlaşılması kolay kelimeler seçilmeli, cümleler konuya ve maksada uygun düşmeli, üslup çekici olmalıdır. Bu nitelikte yazı yazma kabiliyeti olmayan kimseler ise başka sahalara yönelmelidirler (Câhiz, I, 94-100).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 94-100; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 52, 53, 63; Eş'arî, *Ma'kâlât* (Ritter), s. 618-620; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 38; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 185-205; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl'l-ğamse*, s. 520, 798; a.m.f., *el-Muğnî*, VI/I, s. 128; VI/II, s. 3; IX, 12; XI, 310, 335; XIII, 4, 200; Bağdâdî, *el-Farâğ* (Abdülhamîd), s. 156-158; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), I, 385; III, 34; V, 63, 69; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 64-65; Zehebî, *A'lamü'n-nübela*, X, 203; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭaba-kâtü'l-Mu'tezile*, s. 52-54; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 33; Zühdi Hasan Cârullah, *el-Mu'tezile*, Kahire 1947, s. 94, 106, 107; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 223, 279; A. S. Tritton, *İslâm Kelâmı* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1983, s. 97-100; Adnan Ubeyd el-Ali, "Bîşr b. el-Mu'temir: şî' ruhû ve şahîfetühü'l-belâğîyye", *Mecelletü Ma'hedi'l-mahtûṭât'l-'Arabîyye*, XXXI/2, Küveyt 1987, s. 503-541; Ahmed Bedevî, "Mektebetü'n-Nakdî'l-edebî fi'l-luğatî'l-'Arabîyye: şahîfetü Bîşr b. el-Mu'temir", *ME*, XXXIII/7 (1961), s. 828-836; Carra de Vaux, "Bîşr", *IA*, II, 656; Albert N. Nader, "Bîşr b. al-Mu'temir", *EP* (İng.), I, 1243-1244.

